

Nicolas Badalassi

A helsinki folyamat, Franciaország közép- és kelet-európai enyhülési politikájának sarkköve

„Ami a rezsimeket illeti, úgy gondoljuk, valójában semmi esély sincs arra, hogy a Szovjetunió tétlenül nézné, ha egy szocialista ország megdöntené a saját rendszerét, és kilépne a szocialista táborból. Mindazonáltal azt hisszük, hogy a közeledés, a kereskedelem, az együttműködés és a két világ közötti érintkezés lehetővé teszi számunkra, hogy átadjuk a szabadság vírusát, anélkül, hogy mi magunk megfertőződnénk. Ez bizonytalan vállalkozás, de van esélyünk rá, hogy fokozatosan sikerre vigyük.”¹

1972-ben George Pompidou ezekkel a szavakkal magyarázta Edward Heath brit miniszterelnöknek Franciaország elkötelezettségét az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) felé, amelynek többoldalú előkészületeire néhány hónappal később került sor Helsinkiben.

E tanulmány arra próbál rávilágítani, hogy az EBEÉ hogyan próbált megfelelni a Közép- és Kelet-Európával kapcsolatos francia politika azon két követelményének, hogy fenntartsa a politikai párbeszédet, valamint intézkedéseket dolgozzon ki a lakosság érdekében, és hogyan vált a Franciaország és az ezen országok közötti kapcsolatok kulcsfontosságú elemévé, és maradt az a hidegháború végéig.

Franciaország, valamint Közép- és Kelet-Európa De Gaulle idejében: az állandó félreértés

Európai biztonság és német kérdés mint a Franciaország és a Varsói Szerződés országai közötti közeledés központi eleme

Az 1960-as években De Gaulle tábornok a Varsói Szerződés országaival kapcsolatos enyhülési politikáját egy csapásra követendő modellé próbálta tenni. Szerinte az „algériai kolonctól” megszabadult, nukleáris fegyverrel felszerelt és a biztonság terén az Egyesült Államoktól függetlenedni vágyó Franciaországnak minden szinten utat kell nyitnia a kelet–nyugati párbeszéd, majd lassanként a hidegháború felszámolása előtt. De Gaulle Európa két tömbre szakadását „történelmi anomáliának” tekintette, amelynek nincs létjogosultsága. Szerinte az európai nemzetközi kapcsolatokban az országoknak képeseknek kell lenniük a katonai

¹ AN, 5 AG 2 108.

szövetségszervezeteiktől függetlenül tárgyalni egymással. Az 1962-es kubai rakétaválság is csak megerősítette a tábornokot abban a döntésében, hogy megújítsa kapcsolatait a vasfüggöny túlsó oldalán található országokkal. Elgondolása szerint, ha a Szovjetuniónak megletek volna az eszközei és a szándéka, hogy nukleáris háborút robbantson ki a Kubába telepített rakéták kapcsán, nem habozott volna megtenni. Meghártrálása azt bizonyítja, hogy Moszkvának nincs valódi háborús szándéka a Nyugattal szemben, és hogy az Egyesült Államok bolygónk egyetlen szuperhatalma. De Gaulle szerint tehát felesleges túlzottan igazodni Amerikához, annál is inkább, mivel 1962 őszén Kennedy csupán tájékoztatta szövetségeseit a szovjet rakéták felfedezéséről, és nem konzultált velük arról, hogyan válaszoljanak erre a provokációra. Ez elég volt ahhoz, hogy De Gaulle úgy vélje: Washington elég keveset törődik európai szövetségesei érdekeivel.²

1964-től kezdve egyre gyakoribbá váltak a francia diplomaták és a szocialista tömb vezetői közötti találkozók. 1964 januárjában De Gaulle tábornok sietve Kijevbe küldte pénzügyminiszterét, Valéry Giscard d'Estaing-t, a francia–szovjet kereskedelmi kapcsolatok megerősítése céljából. Bár a francia elnök a Varsói Szerződés valamennyi országával fejleszteni akarta az együttműködést, néhányat közülük mégis előnyben részesített, és sorrendbe állította őket a Franciaországgal szembeni feltételezett szimpátiájuk alapján. Így annak tudatában, hogy Moszkva jóváhagyása nélkül semmi sem történhet Keleten, De Gaulle a Szovjetuniót állította az első helyre. Ez utóbbi csatlósállamai közül Lengyelországot és Romániát részesítette előnyben: Lengyelországot a Franciaországhoz fűződő történelmi kapcsolatok, Romániát pedig a Kremltől való függetlensége miatt. Az 1966 júniusában a Szovjetunióba tett sikeres látogatása után az elnök 1967-ben és 1968-ban e két országot is kitüntette látogatásával. Csehszlovákiáról, Magyarországról és Bulgáriáról sem feledkezett meg, ám ezek az országok egyáltalán nem kaptak kiemelt figyelmet, és be kellett érniük Maurice Couve de Murville külügyminiszter látogatásával.

Ettől függetlenül tény, hogy az 1960-as évek közepétől a francia, valamint a közép-és kelet-európai politikusok közötti párbeszéd e három témakör köré csoportosult: a német kérdés, a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, továbbá az európai biztonsági értekezlet köré. Lassanként azonban e három témakör egybeolvadt, legalábbis a kommunista vezetők szemében. Szerintük a jövőbeli biztonsági értekezletnek meg kell majd oldania a német kérdést, és javítania kell a kelet–nyugati gazdasági kapcsolatokat. Ez a felfogás hamar félreértéshez vezetett a vasfüggöny két oldalán állók között, ami legalább egy évtizeden keresztül rányomta bélyegét ezen országok és Franciaország viszonyára.

Az európai értekezlet terve már eleve magában foglalta a félreértés tényét. A biztonságot szolgáló páneurópai értekezlet gondolata – amelyet Sztálin halála után kezdeményezett a szovjet diplomácia, és egy kollektív biztonsági szerződés formájaként javasolt a nyugati országoknak – a lengyel külpolitika sarkkövévé vált 1957 után. Władysław Gomułka kormánya – azért, hogy garantálja biztonságát az NSZK által megtestesített „német revansizmus” ellen – az 1950-es évek vége és az 1960-as évek második fele között egyfolytában sürgette egy olyan értekezlet létrehozását, amelynek célja Közép-Európa (Németország, Csehszlovákia, Lengyelország) nukleáris leszerelése, az európai határok (nevezetesen a Lengyel-

² Vaïsse 1993, 89–107.

ország és Németország közötti Odera–Neisse-határ) „befagyasztása”, valamint az erőszak alkalmazásáról való lemondást magában foglaló szerződés kidolgozása.³

1969-ig Lengyelország és – kisebb mértékben – cseh és magyar szövetségesei a közép-európai biztonság éllóvasaiként léptek fel. Vezetőik szerint az európai nemzetközi megbeszélések előterében Németország ártalmatlanná tételének kell állnia; ehhez pedig szentesíteni kell megosztottságát, határait és nukleáris felfegyverzésének tilalmát. Ezek sajtósággosan közép-európai aggodalmak, és különböznek a Szovjetunió vagy Románia által elővezetett érvektől. A brezsnyevi diplomácia szemszögéből egy biztonsági értekezletnek elsősorban el kell ismertetnie a nyugatiakkal a Közép-Európa feletti szovjet befolyást egy olyan szerződés által, amely biztosítja a határok sérthetetlenségét, az erőszakra való lemondást és a belső ügyekbe való be nem avatkozást. És amint Európa sorsa egyszer s mindenkorra be lesz fagyasztva, Moszkva a népi Kínával való kapcsolataira összpontosíthatja erőfeszítéseit, amellyel a viszonya egyre romlott az 1950-es évek óta.⁴

A különbségek ellenére 1964 és 1969 között a Varsói Szerződés valamennyi országa támogatta az értekezlet tervét a nyugat-európai vezetőkkel történő megbeszélésein, és amint az enyhülés folyamata elmélyült, ez lett az első számú téma a tárgyalásokon. Az e kérdésben megkeresett nyugat-európai államok közül De Gaulle tábornok Franciaországa kiemelt helyet foglalt el: Keleten meg voltak győződve arról, hogy a francia elnök is szentesíteni kívánja az európai politikai és területi *status quót*. Az 1965. február 4-én tartott sajtóértekezletén a határok elismerésére szólított fel, és a német kérdést olyan problémaként jellemezte, amely minden európaít érint. Szavait rendkívül bátorítónak fogták fel a vasfüggöny másik oldalán: Franciaországnak minden oka megvan arra, hogy elfogadja az európai biztonságról szóló értekezlet tervét. A lengyelek és a szovjetek legalábbis így értelmezték a tábornok üzenetét, megfeledezve – vagy úgy téve, mintha megfeledeznének – arról, hogy ha De Gaulle a határok elismeréséről beszélt, akkor az Odera–Neisse-határra utalt, és egyáltalán nem a belső német határra.⁵ Épp ellenkezőleg, világosan kimondta, hogy Németország mint állam törekszik az újraegyesülésre. Szerinte ideológiai megfontolásokból Európa nem maradhat megosztott, és Franciaország munkálkodni akar a kontinens újraegyesítése érdekében.

E félreértés mentén alakultak a kapcsolatok Franciaország, valamint Közép- és Kelet-Európa között, még akkor is, ha az utóbbiak által védett álláspontokat nem volt nehéz felismerni a francia diplomáttal folytatott megbeszéléseiken.

A vitatott európai status quo

Amikor 1966-ban Maurice Couve de Murville látogatást tett a Varsói Szerződés tagállamainak fővárosaiba, rendszeresen érdeklődtek nála Franciaország esetleges részvételéről egy európai biztonsági értekezleten. Míg a szovjetek gondosan kerülték az értekezletről alkotott nézeteik részletes bemutatását azért, hogy ne rontsák az esélyeiket – ami miatt a franciák úgy vélték, hogy Moszkva számára a biztonsági értekezlet emlegetése csupán

³ SELVAGE 2008, 85–106.

⁴ BADALASSI 2014b.

⁵ AMAE, Európa 1944–..., Lengyelország, 369. kötet.

propaganda –, a lengyelek, a csehek, a magyarok és a románok sokkal pontosabban nyilvánultak meg, annak ellenére, hogy nem álltak elő közös elképzeléssel.

Így, nem meglepő módon, Gomulka és külügyminisztere Németország semlegesítésének és a határok befagyasztásának szükségességét hangsúlyozta. Magyar és cseh kollégái többé-kevésbé hasonló véleményt hangoztattak. Amikor Couve de Murville 1966. július 28-án Péter János külügyminiszterrel találkozott, ez utóbbi a Nyugat-Németországhoz közeli országok – Franciaország, Dánia, Csehszlovákia, Magyarország – közötti párbeszédet sürgette, a német kérdés Európára való kiterjesztésének elve nevében.⁶

Bukarestben azt a széles mozgásteret hangsúlyozták, amelyet egy értekezlet nyújthatna a csatlós országoknak. Megpendítve – a franciáknak oly kedves – nemzeti függetlenség húrjait, Ceaușescu Romániája egyre inkább arról tett tanúbizonyságot, hogy egy ilyen „egy ország, egy szavazat” elvére épülő esemény hozzájárulna a csatlós országok Moszkvától való függetlenedéséhez; és ez ugyanazt a mintázatot követné, amelyet Franciaország dolgozott ki az Egyesült Államokkal szemben. Ezekhez a tisztán politikai és biztonsági érvekhez még hozzáadódtak a gazdasági és kereskedelmi megfontolások is. E téren Magyarország és Lengyelország eltértek partnereiktől abban, hogy nagy súlyt fektettek a gazdasági aspektusokra. Péter és Rapacki 1966 nyarán arról panaszkodott Couve-nak, hogy a Közös Piac a vámjellegű korlátozásaival könnyen kettéoszthatja Európát, a benne részt nem vevő országok hátrányára. Szerintük egy páneurópai értekezlet egy egész kontinensre kiterjedő, gazdasági, tudományos és műszaki együttműködési szervezet létrehozásával megoldhatná ezt a problémát.

A francia külügyminisztériumban ebből arra következtek, hogy a biztonsági értekezlet mellett szóló érvek a Varsói Szerződés tagállamaiban a Németországtól való földrajzi távolságuk arányában változnak. Minél közelebb van egy ország Németországhoz, a biztonságról alkotott elképzelése annál inkább a hozzá való viszonyán alapul.⁷ Így a német kérdés állandóan központi helyet foglalt el Franciaországnak a közép-európai országokkal folytatott párbeszédében. Ezt az is bizonyítja, hogy e miatt a német kérdés miatt Franciaország 1969-ig nem is akart csatlakozni a biztonsági értekezlethez, bár nem utasította vissza kategorikusan tárgyalópartnereit, hiszen ezzel ártott volna az 1964-ben elkezdődött enyhülés folyamatának.

1967 után már egyre kevesebb illúziót táplált a francia diplomácia. Az NSZK és a keleti partnerei közötti kapcsolatok nem mutattak javulást, mert mindkét fél a másiktól várt több engedményt az előrelépés érdekében. De Gaulle-t Lengyelországban tett látogatása 1967-ben hidegzuhanyként érte. Amikor a francia elnök megpróbálta meggyőzni Gomulkát a nyugatnémetek szándékairól, falnak ütközött: a lengyel kommunista párt titkára csak akkor lett volna hajlandó normalizálni országának az NSZK-hoz fűződő kapcsolatait, ha ez utóbbi először is elismerte volna az Odera–Neisse-vonalat, valamint ha az összes európai határt, beleértve a két Németország közöttit is, befagyasztották volna.⁸

De Gaulle ekkor megértette, hogy az európai *status quo* még jó ideig nem változik, és hogy „enyhülési, egyetértési, együttműködési” politikája nem hozta meg a várt eredményt. Ráadásul a tábornok néhány más politikussal együtt azt látta, hogy a Varsói Szerződés ál-

⁶ AN, 5 AG 1 168, Bulgária; AN, 5 AG 1 182, Lengyelország; AN, 5 AG 1 177, Magyarország.

⁷ AN, 5 AG 1 182, Lengyelország; AN, 5 AG 1 162, NSZK.

⁸ AN, 5 AG 1 182, Lengyelország.

lamai Franciaországot ugródeszkeként használják az NSZK és az Egyesült Államok felé, amelyek a kelet-európai országokkal szemben bevezették a saját enyhülési politikájukat; ezt Johnson elnök „bridge building”-nek nevezte el. A tábornok lengyelországi látogatása után valóban nagy volt a csalódottság a külügyminisztériumban és az Élysée-palotában. Franciaország másodrendű hatalom maradt. Ennek ellenére, bár a francia módon értelmezett enyhülési politika horizontja sötétedni látszott, a kétpólusú világrend meghaladásának reménye hosszú távon már felderengett. Így azért, hogy nyitva tartsa az európai biztonságról szóló párbeszédet, De Gaulle beleegyezett abba, hogy tanácskozásokba kezdjen az európai biztonsági értekezlet tervéről. Ennek ellenére meg volt győződve arról, hogy egy ilyen konferencia felesleges addig, amíg az NSZK nem javítja meg kapcsolatait a keleti országokkal.⁹ És a tábornok elítélte Kurt Kiesinger nyugatnémet kancellárnak az e téren megnyilvánuló egyre erősödő vonakodását. Az 1967-es év végét tehát a szokásos pesszimizmus jellemezte, amely az 1968-as eseményekkel érte el csúcspontját; azonban mindez felgyorsította az európai biztonság újradefiniálásának folyamatát.

Prága–Budapest–Bonn: Közép-Európa, a francia enyhülési politika motorja

1968-ban és 1969-ben két tényező is hozzájárult ahhoz, hogy Franciaország újraértelmezze a szocialista tábor országaival szembeni politikáját: a prágai tavasz leverése, valamint Willy Brandt hatalomra kerülése az NSZK-ban. E két esemény között a Varsói Szerződés országai a budapesti felhívás útján elindították a biztonsági értekezletre vonatkozó saját tervüket.

A francia diplomácia egyre erősödő reakciója a prágai tavasz leverésére

Bár a prágai tavasznak a Varsói Szerződés hadereje által történő eltiprása kezdetben habozást váltott ki a francia külpolitikából, önmagában is jó okot szolgáltatott Franciaország számára, hogy elfogadja egy biztonsági konferencia gondolatát. Ennek úgy próbálhatjuk megérteni az okát, ha elemezzük a csehszlovák eseményeknek a kelet–nyugati kapcsolatok francia megítélésére gyakorolt hatását.

Abban, hogy a prágai tavaszt a Varsói Szerződés tankjai eltiporták, és az Egyesült Államok erre semmilyen válaszlépést nem tett, De Gaulle újabb bizonyítékot látott arra, hogy a két nagyhatalomnak nincs más célja, mint megőrizni Európa két tömbre szakadását. Ezért De Gaulle élesen bírálta azt a bipoláris enyhülési politikát, amely szerinte Moszkva és Washington között valósul meg az európaiak rovására. Következésképpen, bár hatalmas csalódást váltott ki belőle a Szovjetunió prágai beavatkozása, a tábornok tovább akarta folytatni a mandátuma kezdete óta képviselt irányvonalát: az európai biztonságról elsősorban a kontinens népeinek kell gondoskodniuk.¹⁰ Egyébként pedig, amint azt az új külügyminiszter, Michel Debré olasz kollégájának, Giuseppe Medicinek magyarázta, a prágai tavasz azt bizonyítja: a kelet-európai országok megértették, hogy meg kell erősíteniük nemzeti

⁹ AN, 5 AG 1 188, Szovjetunió.

¹⁰ Bozo 1996, 197.

identitásukat. Ha a nyugatiak, tiltakozásuk jeléül, megkeményítik Moszkvával szembeni fellépésüket, az Moszkva malmára hajtja a vizet, és a „szovjet tömb marad a legerősebb”.¹¹ Ezért szó sem lehet a Kelettel való együttműködés felfüggesztéséről; fontos, hogy tovább munkálkodjanak az elnyomott kelet-európai népek és a Nyugat közötti közeledésen.

Azonban a prágai tavasz leverésére adott francia válasz nem merült ki ebben, és hosszabb távon is elemeznünk kell. 1968-ban valójában egy kétsébséggű diplomácia alakult ki Párizsban: míg De Gaulle tábornok és Michel Debré az évtized elején bevezetett kétoldalú enyhülési politikát akarta tovább folytatni, a diplomataik egy újabb generációja – akik átlagosan a negyvenes éveikben jártak – új irányba kívánta terelni az enyhülési politikát, és a szigorú bilateralizmus helyett más eszközöket részesítettek előnyben. Ennek az irányvonalnak a képviselői a külügyminisztériumban: Jacques Andréani, François Plaisan, Alain Pierret, Gérard André és Jacques Chazelle. Szerintük a prágai tavasz, majd az azt követő megtorlás mind megannyi arra utaló jel, hogy Közép- és Kelet-Európa népei lélegzethez akarnak jutni.¹²

A diplomataknak ez a generációja úgy vélte, hogy a nyugati diplomáciák feladata az évtized végére olyan normák kialakítása, amelyek nem az államokra irányulnak, hanem egyértelműen a civil társadalmakra; nevezetesen azokra, amelyek a vasfüggöny másik oldalán találhatók.

A budapesti felhívás

Azok között az országok között, amelyek helyeselték, hogy a Varsói Szerződés csapatai leverték a prágai tavaszt, Lengyelország és az NDK előkelő helyet foglalt el. E két ország attól félt, hogy Csehszlovákia túlságosan nyitottá válik az NSZK felé, miközben ez utóbbi nem ismerte el sem az Odera–Neisse-vonalat, sem Németország megosztottságát. Éppen ezért 1968. augusztus végén abban reménykedtek, hogy Moszkva megőrzi kemény álláspontját Bonn-nal szemben. Azonban reményeiket már ősszel meghiúsította a szovjeteknek az a döntése, hogy rögtön Willy Brandt kancellárrá való kinevezése után közvetlen párbeszédet kezdjenek a németekkel. E közvetlen kapcsolat ismét megerősítette a Szovjetunió Közép- és Kelet-Európa feletti hegemóniáját, és némileg tovább korlátozta a szocialista országok szuverenitását. Ennek következtében a varsói és a kelet-berlini kormány még inkább sürgették egy biztonsági értekezlet összehívását, amely az egyedüli eszköz lett volna számukra, hogy hallassák hangjukat, és rábírák az NSZK-t a második világháború utáni összes határ elismerésére. Teljes mellszélességgel támogatták a budapesti felhívást, amelyben 1969. március 17-én a szocialista országok egy biztonsági konferencia összehívására szólítottak fel. Budapesten azonban a lengyeleknek és a keletnémeteknek nem sikerült érvényre juttatniuk álláspontjukat, miszerint csak azután szabad összehívni az értekezletet, miután Bonn elismerte az NDK-t és az Odera–Neisse-vonalat. A Szovjetunió viszont semmilyen feltételhez nem kötötte a konferencia megrendezését. Gomułka megértette, hogy nem maradt más lehetőség számára, mint hogy ő is kétoldalú párbeszédet kezdjen az NSZK-val.¹³

¹¹ AN, 5 AG 1 178, Olaszország.

¹² AMAE, Európa 1966–1970, Nemzetközi szervezetek..., 2034. kötet.

¹³ SELVAGE 2008, 92–94.

A Szovjetunió indítékai ezúttal is különböztek a csatlósaiétól. Itt meg kell különböztetnünk a rövid távú és a szerkezeti célokat. Az elsők között elsősorban a Kreml azon szándéka szerepelt, hogy megmutassa: hajlandó kétoldalú tárgyalásokat folytatni Bonn-nal, főként az erőszakról való lemondás kérdéséről. Szó sem volt tehát arról, hogy provokálni akarta volna az NSZK-t, főként az Odera–Neisse-vonal és az NDK elismerésének kérdésével. Egyébiránt, Moszkva élénk kezdeményezése egy biztonsági konferencia összehívására nem tekinthető függetlennek a kínai–szovjet kapcsolatok romlásától és azoktól a fegyveres konfliktusoktól, amelyek 1969 márciusában történtek a kínai–szovjet határon, az Usszuri folyó mentén.

Az Odera–Neisse-vonal, valamint az NDK elismerése – az erőszakról való lemondást tartalmazó szerződés elérése után – a strukturális célok kategóriájába tartozott. Ehhez hasonlóan azzal, hogy a Szovjetunió magáévá tette szövetségesei konferenciára irányuló kérését, valamint kinyilvánította: az egész Varsói Szerződés nevében akar tárgyalni az NSZK-val, ismét meg akarta erősíteni vezető szerepét a keleti szövetségen belül, és azt a nyugati országokkal is el akarta ismertetni; mindez szintén megfelelt annak a célnak, amelyet Moszkva a biztonsági tárgyalások elé tűzött a kezdetektől fogva.

Lényegében, ha 1969-ben a német tényező kevésbé volt jelen a biztonsági konferenciáról alkotott szovjet elképzelésekben, mint más szocialista országok – Lengyelország és az NDK – esetében, amelyek nagy fontosságot tulajdonítottak neki, az elsősorban taktikai okokra vezethető vissza. A szovjetek tehát a magyarokhoz fordultak, hogy segítsenek céljaik megvalósításában, hiszen róluk azt gondolták, hűek a Szovjetunió politikájához, és főként nincs közös határuk Németországgal, így követeléseik sincsenek vele szemben. Így 1969-ben Magyarország lett a Kreml legközelebbi partnere a keleti blokk enyhülési politikájának meghatározásában. A magyarok semmit nem veszíthettek egy európai konferencián, legfeljebb abban reménykedhettek, hogy a nyugati kapcsolataik fejlesztésével csak nyernek. Különleges kapcsolat alakult ki Moszkva és Budapest között, amely semlegesítette a lengyelek, a románok és a keletnémetek túlzónak vélt álláspontját.¹⁴

1969. április 2-án Magyarország párizsi nagykövete átadta a francia külügyminisztériumnak a budapesti felhívás szövegét, kifejezve abbéli reményét, hogy a francia kormány tanulmányozni fogja és „hatékonyan támogatja”.¹⁵ Franciaország elfogadhatónak tartotta egy konferencia gondolatát, ám az érvek, amelyeket 1968 augusztusa előtt hozott fel ellene, még inkább igazolódtak a csehszlovákiai beavatkozás után: mivel az enyhülés nem haladt eléggé előre, nem lehet többoldalúvá tenni a kelet–nyugati együttműködés folyamatát, hacsak nem szolgálják kizárólag a két nagyhatalom közeledésének ügyét; ezenkívül egy konferencia feltételezi a lényegi problémák megoldása felé való haladást, mint például az Odera–Neisse-vonal elismerését és a két Németország képviseletét.¹⁶ De Gaulle tábornok felfogásában egy ilyen értekezlet nem képzelhető el Kelet- és Nyugat-Németország képviselete nélkül. Franciaország álláspontja tehát hivatalosan tartózkodó maradt.

¹⁴ SELVAGE 2008, 102.

¹⁵ AMAE, Európa 1966–1970, Nemzetközi szervezetek..., 2035. kötet.

¹⁶ AMAE, Szovjetunió, 2693. kötet.

De a kulisszák mögött, a külügyminisztérium kelet-európai helyettes igazgatóságában utat tört magának az a gondolat, hogy a konferencia tervével jobbá tegyék a kelet-európai népek sorsát, valamint elkerüljék az 1968 augusztusában történt szovjet beavatkozás megismétlődését.¹⁷

Az ezt a gondolkodásmódot képviselő francia diplomaták annál is inkább sürgetve érezték magukat, hogy reagáljanak a prágai megtorlásra, valamint a közép- és kelet-európai népek segélyhívására, mivel ők maguk is jól ismerték ezeknek az országoknak a problémáit: az érintett diplomaták többsége a vasfüggöny túloldalán található követségeken és konzulátusokon kezdte diplomáciai karrierét az 1950-es években. Az 1969 tavasza és ősze között Franciaországban és az NSZK-ban végbemenő politikai változások alkalmat adtak e politikusoknak, hogy pontosan megfogalmazzák stratégiájukat.

Georges Pompidou és a francia enyhülési politika új irányvonalai

Az 1969. április 28-án lemondó De Gaulle tábornokot a köztársasági elnöki székben felváltó Georges Pompidou már néhány hónappal hatalomra kerülése után támogatta a biztonsági értekezlet ötletét, szakítva ezzel híres elődje vonakodó magatartásával. Pompidou, aki fenn akarta tartani a párbeszédet a közép- és kelet-európai országokkal, hamar arra a meggyőződésre jutott, hogy ha a szovjetek által javasolt konferencia napirendjét kiterjesztik az együttműködés olyan témáira, amelyek megkönnyíthetik a bipoláris világrenden való túllépést – nevezetesen a kulturális kapcsolatokra –, e projekt egyszerre jelent eszközt egyrészt a keleti tömb országaira nehezedő nyomás enyhítésére és egy prágaihoz hasonló intervenció megakadályozására,¹⁸ másrészt a Szovjetunióval való párbeszéd folytatására.¹⁹ Az európai biztonságról szóló értekezletnek tehát az együttműködésről is szólnia kell: ha azt akarják, hogy az értekezlet megvalósuljon, a szovjeteknek el kell fogadniuk, hogy olyan kérdésekkel is foglalkozzon, mint az emberek, a gondolatok és az információk mozgása.

De ez nem minden. Az egyik fő tényező, amely megmagyarázza, hogy a franciák miért fogadták el az EBEÉ ötletét, az az 1969 után Willy Brandt által megvalósított *Ostpolitik*. Az attól való félelem miatt, hogy német–szovjet közeledés hatására Bonn olyan alkut köt a Szovjetunióval, hogy Németország újraegyesítése kedvéért beleegyezik a semlegesítésébe, Pompidou és a külügyminisztérium egyfajta eszközt láttak a konferenciában az *Ostpolitik* keretek közé szorítására.²⁰ Azonban ez nem azt jelenti, hogy Franciaország nem támogatta Brandt kelet-európai politikáját: épp ellenkezőleg, az 1960-as évek óta egyfolytában az egymás közötti kapcsolatok javítására buzdította az NSZK-t és a Szovjetuniót azért, hogy az enyhülés szilárd alapokra épüljön. Párizs – a négyoldalú részvétel nevében – egyszerűen ki akarta fejezni a véleményét. És a tervek szerint az EBEÉ pontosan azokat a témákat tűzte volna ki maga elé, amelyek egy előzetes német–szovjet megbeszélés tárgyát képezték, például az erőszakról való lemondást és a határok sérthetetlenségét.

¹⁷ AMAE, Európa 1944–..., NSZK, 1629. kötet.

¹⁸ AMAE, Európa 1966–1970, Nemzetközi szervezetek..., 2014. kötet; AMAE, Európa 1944–..., NSZK, 1629. kötet.

¹⁹ AN, 5 AG 2 1041, NATO, kelet–nyugati kapcsolatok.

²⁰ AN, 5 AG 2 1011, NSZK.

Ezzel szemben Franciaország álláspontja abban tért el NATO-beli partnereiétől, hogy a konferencia létrejöttét nem volt hajlandó a NATO által 1968 óta követelt kölcsönös és kiegyensúlyozott haderőcsökkentésekről (MBFR, Mutual and Balanced Forces Reductions) szóló tárgyalásokhoz kötni. Ebben csupán egy katonai tömbök szintjén működő, szovjet–amerikai hatalmi eszközt látott, amelyet az EBEÉ-nek éppen hogy ellensúlyoznia kellene azzal, hogy lehetővé teszi minden európai ország számára, hogy a katonai szövetségeken kívül, a saját nevében nyilvánuljon meg. Párizsban mindenekfelett úgy vélték, hogy a két szövetség kelet-európai haderőcsökkentése – főként Németországban és Csehszlovákiában – azt eredményezné, hogy egy Kelet és Nyugat közötti háború esetén a nyugati országoknak csak kis mozgásterük lenne Nyugat-Európában, miközben a Varsói Szerződés hatalmas utóvédbázissal rendelkezne: a Szovjetunióval. Másfelől, az MBFR az NSZK semlegesítéséhez vezethetne, így az NSZK eltávolodna a NATO-tól, a Közös Piacról és ennek következtében Franciaországtól is, megfosztva ez utóbbit a Berlin és Németország felett 1945-ben szerzett jogaitól. A semlegesítés megoldaná az újraegyesítés problémáját, mivel a két Németország hasonló katonai státuszt kapna.²¹ Franciaország ádáz szembenállása az MBFR tekintetében nagyrészt magyarázatot ad arra, hogy ezt a témát miért nem tárgyalták meg az EBEÉ-n, mint ahogy azt egyes országok, mint például az NSZK, szeretnék volna.

Egy további tényezőt is figyelembe kell vennünk, amely megmagyarázza, hogy Pompidou miért adta beleegyezését az EBEÉ megrendezésébe: ez pedig az Európai Politikai Együtműködés (EPC), amely 1969 decemberében a hágai európai konferencián jött létre. Itt az EBEÉ történelmének egyik fontos eleméről van szó. Az 1970-es évek első felében a Közös Piac hat, majd később kilenc tagállama csodálatos összetartásról tett tanúbizonyosságot az európai külpolitika terén. Mivel egyrészt az EPC az Egyesült Államok nélkül működött, másrészt nem volt katonai hatásköre, harmadrészt a páneurópai kormányközi együttműködés kiindulópontjának tekinthető, a francia diplomáciai vezetők számára a legjobb eszköz volt arra, hogy segítségével összehangolják a helsinki folyamattal kapcsolatos nyugat-európai álláspontokat.

Franciaország, valamint a közép- és kelet-európai országok az EBEÉ-ben: lépés a vasfüggöny lebontása felé

Állandó párbeszéd

1972 novembere és 1973 júniusa között Helsinkiben zajlottak az EBEÉ többoldalú előkészületei, amelyek során meghatározták az értekezlet napirendjét. Magát az értekezletet három fázisban bonyolították le 1973 júliusa és 1975 augusztusa között. A legfontosabb szakaszt a diplomáciai tárgyalások alkották Genfben, ahol 1973 szeptembere és 1975 júliusa között összegyűltek a harmincöt részt vevő ország delegációi. 1975 után rendszeres utótárgyalások adtak ritmust az európai nemzetközi kapcsolatoknak egészen a berlini fal lebontásáig és a szocialista tömb megszűnéséig. Az EBEÉ-vel Franciaország és a szocialista országok kapcsolataiban meglepő megújulás következett be, amely a hidegháború utolsó éveit jellemezte.

²¹ AN, 5 AG 2 103, NSZK.

Mivel két éven át az országok legjobb diplomatai gyűltek össze, az EBEÉ második fázisa egy olyan légkört teremtett, amely az 1920-as években jellemezte Genfét. A város a 20. század legnagyobb szabású tárgyalásainak lett a színtere, a tárgyalások, a társasági élet, a szabadidős tevékenységek helyszíneivel. Akárcsak a Népszövetség idején, Kálvin városa 1973 szeptemberétől 1975 júliusáig a „népek találkozópontjává” vált:²² a Kelet, a Nyugat, a semlegesek és az el nem kötelezettek eljöttek ide, hogy a biztonságról és az együttműködésről tárgyaljanak. Egy bizonyos transznacionális kultúra alakult ki az államokhoz tartozó csoportok irányításával, kezdve a kilenc tagállammal. Ám az összehasonlítás csak eddig terjed, mivel „semmiféle fesztiváli hangulat”²³ nem érződött, és nagyszabású társasági események sem történtek az EBEÉ alatt; a közvélemény sem érdeklődött különösebben, és ami a leglényegesebb: a konferencia nem testesített meg egy intézményt.

Mindent összevéve, négyszáz diplomata és küldött fordult meg az ENSZ genfi központjában 1973. szeptember 18. és 1975. július 18. között; a többségük az EBEÉ által tárgyalt témák közül csak egyben volt jártas. Ez alatt az időszak alatt öt többhetes ülészak keretében folyt a munka, a szovjetek legnagyobb sajnálatára, akik kezdetben azt hitték, hogy 1973 vége előtt be lehet fejezni a tárgyalásokat. A konferencia tárgyalási szakasza mindent összevetve 2341 hivatalos tárgyalásból állt,²⁴ nem számítva a több száz nem hivatalos megbeszélést, valamint az egyes államok csoportjain belüli előkészítő találkozókat.

Az EBEÉ-n találkozó diplomaták közötti kapcsolatok a gyakorlatban túlléptek az ideológiai kereteken. A nyugati, a szocialista és a semleges országok képviselői gyakran ugyanazt ették, ugyanúgy töltötték el a szabadidejüket, ugyanarról beszélgettek. Ez az atmoszféra már önmagában is hozzájárult az enyhülés fenntartásához az 1970-es években. Így a francia, valamint a kelet- és közép-európai diplomaták közötti találkozóik mindennaposak voltak, és valódi szívélyesség hatotta át azokat. Oly mértékben – mesélte Michel Rougagnou, a francia delegáció egyik tagja –, „hogyan amikor átmentünk a szovjet követségre, hogy a konferencia vitás kérdéseiről tárgyaljunk, már a kutyák sem ugattak meg, amikor megláttak!”²⁵

És mivel a helsinki záróokmányban szerepel a rendszeres utótalálkozók megszervezése, amelyek célja annak ellenőrzése, hogy az EBEÉ rendelkezései megvalósultak-e, valamint újabb rendelkezések megfogalmazása, a diplomaták kapcsolatainak Genfben kialakult közvetlensége a későbbi megbeszéléseken is érződött, különösen a bécsi tárgyalásokon, 1986 és 1989 között. Ez kevésbé volt jellemző az 1977–1978-as belgrádi és az 1980–1983-as madridi találkozókra, mivel ezekben az időszakokban a kelet–nyugati kapcsolatok romlása következett be. Ám a párbeszéd ennek ellenére sem szakadt meg.

A hidegháború lezárása

Az EBEÉ számos témát tűzött napirendre, és így az 1970-es és az 1980-as évek fő kelet–nyugati fórumává vált. Mindazonáltal az egész helsinki folyamat során az EBEÉ elé állított célkitűzések nemcsak egyik táborról a másikra, hanem egyik országról a másikra is különböztek. Ettől váltak ezek a tárgyalások különösen nehezen érthetővé, még a központi

²² MANIGAND 2003, 76.

²³ MANIGAND 2003, 82.

²⁴ MÖCKLI 2009, 111.

²⁵ Megbeszélés Daniel Möcklivel, 2009. január 20.

diplomáciai szervek számára is. Ez a magyarázata annak is, hogy a diplomaták miért rendelkeztek olyan nagy mozgástérrel a tárgyalásokon.

Három „kosárra osztott” témakörrel foglalkoztak a konferencián: biztonsági kérdésekkel (első kosár), a gazdasági, műszaki és ipari együttműködéssel (második kosár), az emberek, az eszmék és az információ szabad áramlásával (harmadik kosár). A földközi-tengeri együttműködés és az EBEÉ folytatásának kérdései különleges megbeszélések tárgyát képezték.

A Közös Piac és a NATO, de még a semleges országok (Svájc, Svédország és főleg Ausztria) álláspontja is, szinte az összes érintett kérdés tekintetében eltért a szocialista országokéitól. És ez különösen igaz a harmadik kosárhoz tartozó kérdésekre. Franciaország és közös piaci partnerei úgy vélték, hogy az EBEÉ-nek egy emberközpontú diplomácia alapjait kell lefektetnie, amelyben a népeesség érdekei több figyelmet kapnak, mint az államokéi. A szocialista diplomaták szerint viszont a csoport fontosabb, mint az egyén; az emberi jogok tiszteletben tartását burzsoá elvnek tekintették, amely szemben állt a szocialista országok gyakorlatával.

Ennek ellenére, ha a franciák mégis némi optimizmussal tekintettek az EBEÉ várható eredményeire, az részben azért volt lehetséges, mert meg voltak győződve arról, hogy viszonylag könnyű lesz jelentős engedményeket kicsikarni a Varsói Szerződés vezetőiből, főként Brezsnyevből, aki személyes ügyének tartotta a konferenciát. Az SZKP főtitkára úgy képzelte, hogy az EBEÉ-vel a nyugati országok elismerik a Szovjetunió kelet-európai uralmát, ezért a záróokmány aláírását sikerre kellett vinni.²⁶

Azonban a Szovjetunió a világ előtt meg akarta rendezni az európai politikai és földrajzi *status quo* ünnepélyes megerősítését, ezért minden eddiginél követelőbb módon lépett fel. A franciák úgy vélték: ki kell használni ezt a váratlan alkalmat arra, hogy a lehető legtöbb engedményt ériék el a szovjeteknél és szövetségeseiknél; továbbá úgy kell alakítani a dolgokat, hogy a záróokmány ne fagyassza be az európai helyzetet, hanem épp ellenkezőleg, első lépés legyen a kontinens újraegyesítése felé.²⁷

A francia delegáció fő személyiségei: Jacques Andréani és Jacques Chazelle azonban úgy vélték, hogy ennek az eredménynek az eléréséhez elengedhetetlen az óvatosság. Nem radikális változást akartak elérni, hanem a helyzetnek csupán egyes pontjain próbáltak javítani, vagyis apró réseket akartak ütni a vasfüggönyön, amely így egy idő után meginoghat. Következésképpen, kanadai és holland partnereikkel ellentétben – akik úgy gondolták, hogy valódi béke nem érhető el, amíg a kommunista rezsimek fennmaradnak, és így támogattak minden olyan javaslatot, amely erodálhatja azokat²⁸ – a franciák elutasítottak minden olyan ötletet, hogy teljes erőből rátámadjanak a szocialista rendszerre, és megvalósíthatatlan kérésekkel álljanak elő.²⁹ Tudták, hogy ezzel csak sarokba szorítanak a szovjeteket, és vég-eredményben ellentétes hatást érnének el.

Felfogásuk szerint ahhoz, hogy az EBEÉ sikeres legyen, elő kell segítenie az Európában uralkodó két politikai-gazdasági modell konvergenciáját, ami visszafordíthatatlanul a Nyugat malmára hajtja majd a vizet. Ezt a francia diplomaták között rendkívül elterjedt nézetet Pompidou elnök is osztotta. Szerinte a két nagy modell közötti különbségek eltűnésre vannak ítélve, „ha tekintetbe vesszük azokat a hasonlóságokat, amelyeket éppúgy

²⁶ AN, 5 AG 3 1089, Szovjetunió.

²⁷ AMAE, Európa 1971–1976, Nemzetközi szervezetek..., 2921. kötet.

²⁸ BAUDET 2008, 183–198.

²⁹ AMAE, Európa 1971–1976, Szervezetek, 2924. kötet.

teremtett a technikai és ipari forradalom, mint a civilizáció modern felfogásának alapvető igénye”.³⁰ Georges Pompidou így feltette a kérdést: a két tábor közül melyik „hagyja, hogy megfertőzze a másik”, szembeállítva a totalitarizmus cselekvési lehetőségeit a személyes szabadságba vetett hitével.³¹ A tömbök „lassú és folyamatos ténykedéssel”³² történő „el-sorvasztását” vizionálta, amely az enyhülés folyamatában ölt testet.

Ebben a konvergenciáról és a Varsói Szerződés országainak provokációtól mentes megközelítéséről alkotott felfogásban a francia delegáció stratégiája olyan témák megcélzásából állt, amelyek vélhetően megkönnyítik a Moszkvával való párbeszédet. Például a harmadik kosár vonatkozásában a franciák nagy hangsúlyt fektettek a kulturális kapcsolatokra: Párizs szerint ez a látszólag ártalmatlan együttműködés óriási változások hordozója lehet, mivel megértetheti a kelet-európai országokkal, hogy másképp is lehet gondolkodni, mint a marxista ideológia sémái alapján.³³ Ezenkívül, mivel a Kreml meg volt győződve arról, hogy könnyen ellenőrzése alatt tarthatja ezt az államapparátusnak alávetett területet, kevesebb ellenállást tanúsított a kulturális kapcsolatokkal szemben, mint a személyes kapcsolatokkal szemben, hiszen reményei szerint ez utóbbiakat könnyen feloldhatja az előbbieken.

A francia álláspont valóban túlzó volt, mivel itt is egy pontos helyzetértékelésre támaszkodva – kezdve a keleti blokk kulturális életének minden területét átszövő cenzúra ismeretével – meg akarta ingatni a szovjet világ megkövesedett rendszerét. A franciák, akik a személyes szabadságjogok szempontjából közelítik meg a kultúrát, szemben álltak azzal a szovjet felfogással, amely az egyének alkotótevékenységét a saját politikai közösségük megnyilvánulásaként értelmezte.³⁴ Ez heves szóváltásokra adott alkalmat a szocialista résztvevőkkel, főként akkor, amikor Franciaország olvasótermek megnyitását javasolta, amelyek szerte Európában külföldi szerzők műveit tartalmaznák.³⁵

Két tényező is megmagyarázza, hogy az utóbbiak miért tettek engedményeket. Először is, mint említettük, Brezsnyev személyes ügyének tekintette az EBEÉ-t: a két évig tartó munka után az SZKP főtitkára minél előbb be akarta fejezni a tárgyalásokat, meggyőződve arról, hogy a szovjet tömb belbiztonsági szolgálatai annak rendje és módja szerint úgyis meg fogják akadályozni a harmadik kosár rendelkezéseinek végrehajtását. Másrészt szerinte, mint ahogy a többi kelet- és közép-európai kommunista párt vezetői szerint is, az első kosár tartalma bőven ellensúlyozza a harmadik kosárét.

Márpedig e két kosarat nem lehet külön kezelni. A keleti döntéshozók számára éppúgy, mint Franciaország számára az első helsinki kosár a legfontosabb, amelynek leglényegesebb része egy „tízparancsolat”, vagyis tíz olyan alapelv együttese, amelyek az európai országok közötti kapcsolatokat hivatottak szabályozni: a kelet-európai küldöttek – a határok sérthetlensége, az erőszaktól való tartózkodás és a belügyekbe való be nem avatkozás elveinek köszönhetően – az európai *status quo* szentesítésének eszközét látták benne; a nyugat-európaiak pedig éppen ellenkezőleg, e *status quo* megdöntésének alapjait kívánták lerakni, valamint egy olyan biztonsági együttműködés szabályait megfogalmazni, amely az egyének jogaira, és nem csak az államokéira támaszkodik.

³⁰ POMPIDOU 1991, 175–176.

³¹ AN, 5 AG 2 1011, NSZK.

³² REY 1995, 147.

³³ Jacques Andréani és a szerző beszélgetése, 2009. január 20.

³⁴ AMAE, EBEÉ, 26. kötet.

³⁵ BADALASSI 2015, 63–81.

1969 októberében a Varsói Szerződés tagállamai a tízparancsolat elveinek egy statikus definícióját terjesztették a nyugati országok elé, amely Brezsnyev korlátozott szuverenitásról szóló doktrínáját akarta megerősíteni.³⁶ A kelet-európai albizottság ezt nem találta sem elég explicitnek, sem elég teljesnek. Egy olyan dokumentumnak, amely különösebb pontosítás nélkül néhány – már az ENSZ alapokmányában is szereplő – alapelvet mond ki, nincs nagy jelentősége, és eltérő értelmezésre adhat lehetőséget. Ezért Andréani csapata Genfben olyan elveket próbált elfogadtatni, amelyek csökkentették volna az európai országok közötti kapcsolatokban jelentkező, a két antagonisztikus társadalmi és politikai rendszer létéből fakadó hátrányokat. E szabályok tiszteletben tartásának nagyobb kölcsönös toleranciához kellett volna vezetniük a két meglévő rendszer között. A franciák azt kívánták, hogy az országok nemzeti szuverenitásának és függetlenségének megsértése, ha nem is lehetetlenné, de nehezebbé váljon az azonos szövetséghez tartozó országok között.³⁷ Ennek érdekében Franciaország egy országok közötti „magatartási kódexbe” foglalta bele az erőszaktól való tartózkodás elvét, bebizonyítva, hogy ez az elv automatikusan következik a be nem avatkozás elvéből, amely viszont az államok szuverén egyenlőségéhez, valamint a viták békés rendezéséhez kötődik.³⁸

A franciák szemében lényegében minden az első kosáron múlt: az elvek világos és dinamikus meghatározása – amely elveket a nyugatiak még kiegészítették az emberi jogok tiszteletben tartásának, valamint a népek önrendelkezésének jogával – garantálhatja a harmadik kosárban található rendelkezések alkalmazását. A két kosár egymást kiegészítő jellegét szinte kezdettől fogva alapvető jelentőségűnek tartotta a francia diplomácia: az egyik az elméletet testesíti meg, a másik pedig a gyakorlatot.³⁹ Helsinkiben és Genfben a franciák egyik legfontosabb törekvése az volt, hogy megerősítsék a kettő közötti kapcsolatot, biztosítva, hogy a tízparancsolat elveit az egyenlőség talajára helyezték. Miközben a szovjetek hierarchikus kapcsolatot akartak felállítani az elvek között, a franciáknak és az amerikaiaknak sikerült elérniük az elvek egységének és egymástól való függésének a megvalósítását.⁴⁰ Az erőszaktól való lemondás és a szuverén egyenlőség elvei – amelyeket a szocialista országok az első helyre akartak tenni – éppolyan fontosak, mint az emberi jogok tiszteletben tartása, valamint a népek önrendelkezése.

Jacques Andréanit meglepedéssel töltötte el, hogy ezzel sikerült háttérbe szorítani a veszfíliai békeszerződést, amely 1648 óta szabályozta a nemzetközi kapcsolatokat Európában, és sikerült a záróokmányt egy antibécsi szerződéssé tenni.⁴¹ A francia diplomácia tehát úgy vélte, hogy az elvek egyenlőségének és hierarchiamentességének hirdetésével, valamint a szuverenitás, az emberi jogok és a be nem avatkozás nyugati definíciójának érvényre juttatásával a záródokumentum De Gaulle doktrínáját szentesítette, és hiteltelentette a korlátozott szuverenitásról szóló, 1968-ban kiadott brezsnyevi doktrínát, amelynek célja a prágai intervenció utólagos igazolása volt. Az első kosár tehát a konvergenciát testesítette meg.

³⁶ AMAE, Európa 1966–1970, Szovjetunió, 2692. kötet.

³⁷ AMAE, Európa 1966–1970, Szervezetek..., 2031. kötet.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ AMAE, Európa 1971–1976, Szovjetunió, 3726. kötet.

⁴¹ ANDRÉANI 2005, 232.

A konvergencia eszméje a gazdasági és műszaki együttműködést tartalmazó második kosár témáinak tárgyalásain is megnyilvánult. A két másik kosárral ellentétben ez nem váltott ki heves ellenállást. Épp ellenkezőleg, még ha egyes témákkal kapcsolatban – mint például a Közös Piac és a KGST⁴² közötti kapcsolatok kölcsönössége – néha élénk viták robbantak is ki, a megbeszélések zökkenőmentesek és produktívak voltak. A második kosár tartalmazta az EBEÉ legzsúfoltabb napirendjét, mivel számos témát foglalt magában, amelyek a kereskedelmi együttműködéstől az iparon, a tudományon és a turizmuson keresztül a környezetvédelemig terjedtek. Franciaország kompromisszumra épülő magatartást tanúsított azért, hogy megmutassa varsói szerződésbeli partnereinek, hogy nem akar a liberalizmus elszánt harcosaként fellépni, és a szocialista országokkal való együttműködését sem akarja veszélyeztetni. A gazdasági enyhülés multilaterális alapjainak a lefektetésével ez a kosár megkönnyítette a KGST országainak a nyugati technológiához való hozzáférést, a kapitalista országoknak pedig lehetővé tette, hogy hosszú távú szerződéseket kössenek a kelet-európai országokkal. A Közös Piac országai különösen annak örültek, hogy sikerült érvényre juttatniuk azt az eszmét, miszerint a gazdasági kapcsolatok nem korlátozódhatnak az államok közötti kapcsolatokra, hanem ki kell terjedniük a vállalatokra és a magánszemélyekre is. 1975 után az EBEÉ gazdasági rendelkezései hozzájárultak az európai kereskedelmi kapcsolatok javulásához; ezt mutatja Magyarország rendkívül aktív részvétele is a rendelkezések végrehajtásában. A Nyugattal és a semleges országokkal, főleg az Ausztriával való kapcsolatok javítása érdekében a magyar hatóságok megkönnyítették a magán- és az üzleti utazásokat, majd 1982-ben csatlakoztak a Nemzetközi Valutaalaphoz, amelyhez Románia már korábban csatlakozott, Lengyelország pedig 1986-ban vált a tagjává.

Azzal, hogy az EBEÉ szilárd kereteket teremtett a tárgyalásoknak és az együttműködésnek, valamint hogy az összes európai állam vezetőivel elfogadtatta az emberi jogokról szóló párbeszéd legitimitását, nemcsak újradefiniálta a Franciaország, valamint Közép- és Kelet-Európa országai közötti kapcsolatokat, hanem – és ez a legfontosabb – hozzá is járult a hidegháború felszámolásához. 1975 után – például a csehszlovákiai Charta 77 mintájára – független politikai mozgalmak bontakoztak ki a vasfüggöny keleti oldalán, és valódi nyomást gyakoroltak az országok politikai hatóságaira, a helsinki záródokumentum rendelkezéseinek végrehajtása érdekében. Az ennek ellenőrzésére szervezett rendszeres találkozók lehetővé tették a szocialista társadalmak fejlődésének nyomon követését, egészen az 1990-es évek küszöbéig. Az EBEÉ azzal, hogy az egyéneket az államok szintjére emelte, hozzájárult a nemzetközi kapcsolatok vesztfáliai rendszerének meghaladásához, amely a 17. század óta uralta Európát, valamint megvalósította azt a célkitűzést, amelyet 1972-ben Pompidou tűzött a szervezet elé: „a szabadság vírusának” elterjesztését Kelet felé. Az 1960-as évek óta a francia demokrácia az európai biztonság egy olyan új modelljének létrejöttét segítette elő, amely jobban figyelembe vette a civil társadalmakat, és így megmutatta, hogy képes megvalósítani a De Gaulle által kezdeményezett „enyhülés, egyetértés, együttműködés” politikáját, a szocialista Európa elnyomott népeinek törekvéseivel összhangban, valamint a nyugati társadalmak – az emberi jogokra és a demokrácia terjesztésére vonatkozó – újabb elvárásai alapján. Franciaország ily módon be tudta bizonyítani, hogy képes volt megtalálni a konkrét eszközöket az európai *status quo* megdöntésére, valamint erős és sokrétű kapcsolatok kialakítására Közép- és Kelet-Európa országaival.

⁴² BADALASSI 2014a, 121–133.

Irodalom

- AMAE, EBEÉ, 26. kötet. Vimont levele, No. 160., 1973. szeptember 6.
- AMAE, Európa 1944—... Lengyelország, 369. kötet. SDEO feljegyzés, 1965. augusztus 30.
- AMAE, Európa 1944—... NSZK, 1629. kötet. Beaumarchais és Trhlik megbeszélései, 1969. október 22. Prága.
- AMAE, Európa 1944—... NSZK, 1629. kötet. SDEO feljegyzés, 1969. március 28. és 29.
- AMAE, Európa 1966–1970, Szervezetek 2031. kötet. SDEO feljegyzések, 1970. február 2.
- AMAE, Európa 1966–1970. Nemzetközi szervezetek és nagy horderejű nemzetközi kérdések, 2035. kötet. Az 1969. április 4-i körtávirat.
- AMAE, Európa 1966–1970. Nemzetközi szervezetek és nagy horderejű nemzetközi kérdések, 2034. kötet. A Kelet-európai Helyettes Igazgatóság (SDEO) feljegyzése, 1968. május 3.
- AMAE, Európa 1966–1970. Szervezetek 2031. kötet. A jogi ügyek osztályának feljegyzése, 1969. november 24.
- AMAE, Európa 1966–1970. Szovjetunió, 2692. kötet. SDEO feljegyzések, 1969. november 4.
- AMAE, Európa 1971–1976. Nemzetközi szervezetek és nagy horderejű nemzetközi kérdések, 2921. kötet. SDEO feljegyzés, 1971. május 27.
- AMAE, Európa 1971–1976. Szervezetek 2924. kötet. Tg. No. 7582/91, Seydou, 1972. november 3.
- AMAE, Európa 1971–1976. Szovjetunió, 3726. kötet. Sauvagnargues és Gromiko, 1974. július 11. Moszkva.
- AMAE, Európa 1966–1970. Nemzetközi szervezetek és nagy horderejű nemzetközi kérdések, 2014. kötet. SDEO feljegyzések, 1969. szeptember 13.
- AMAE, Szovjetunió 2693. kötet. SDEO feljegyzések, 1969. március 22.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 182, Lengyelország. Gomułka és Couve de Murville megbeszélései, 1966. május 20. Varsó.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 1011, NSZK. Pompidou és Brandt megbeszélései, 1972. február 10.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 103, NSZK. Schumann és Schuetz megbeszélései, 1969. december 10.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 162, NSZK. Couve de Murville és Brandt megbeszélései, 1967. január 13. és április 27.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 168, Bulgária. Bachev és Couve de Murville megbeszélései, 1966. április 29. Szófia.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 177, Magyarország. Péter és Couve de Murville megbeszélései, 1966. július 28. Budapest.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 178, Olaszország. Debré és Medici találkozója, 1968. augusztus 28. Párizs.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 182, Lengyelország. Couve de Murville és Rapacki megbeszélései, 1967. január 26. Párizs.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 182, Lengyelország. De Gaulle és Gomułka találkozója, 1967. szeptember 11. Varsó.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 188, Szovjetunió. De Gaulle és Zorine tárgyalásai, 1967. október 4. Párizs.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 1011, NSZK. Pompidou és Brandt megbeszélései, 1970. január 30. Párizs.

- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 1041, NATO, kelet–nyugati kapcsolatok. Pompidou és Brosio tárgyalásai, 1969. november 19. Párizs.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 108, Nagy-Britannia. Georges Pompidou és Edward Heath közötti megbeszélések, 1972. március 19. Chequers Court.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 3 1089, Szovjetunió. Brezsnyev üzenete, 1974. június 11.
- ANDRÉANI, Jacques (2005): *Le Piège. Helsinki et la chute du communisme*. Párizs, Odile Jacob.
- BADALASSI, Nicolas (2014a): Egy kontinens, két tömb, három eszme. A KGST, a Közös Piac és a helsinki folyamat. In LOTH, Wilfried – PAUN, Nicolae eds.: *Disintegration and Integration in East-Central Europe (1919 – Post-1989)*. Kolozsvár, Nomos. 121–133.
- BADALASSI, Nicolas (2014b): *En finir avec la guerre froide. La France, l'Europe, et le processus d'Helsinki, 1965–1975*. Rennes, Presses Universitaires de Rennes.
- BADALASSI, Nicolas (2015): Transmitting the “Freedom Virus”: France, the USSR, and Cultural Aspects of European Security Cooperation [A szabadság vírusának átadása. Franciaország, a Szovjetunió és az EBEÉ kulturális aspektusai]. In MIKKONEN, Simo – KOIVUNEN, Pia eds.: *Beyond the Divide: Entangled Histories of the Cold War-Era Europe*. Oxford, Berghahn. 63–81.
- BAUDET, Floribert (2008): “It was Cold War and we wanted to win”: human rights, “détente,” and the CSCE [Hidegháború volt, és mi meg akartuk nyerni. Emberi jogok, „enyhülés” és az EBEÉ]. In WENGER, Andreas – MASTNY, Vojtech – NUENLIST, Christian eds.: *Origins of the European Security System*. London – New York, Routledge. 183–198.
- BOZO, Frédéric (1996): *Deux stratégies pour l'Europe. De Gaulle, les États-Unis et l'Alliance Atlantique (1958–1969)*. Párizs, Plon.
- MANIGAND, Christine (2003): *Les Français au service de la Société des Nations*. Brüsszel, Peter Lang.
- MÖCKLI, Daniel (2009): *European Foreign Policy during the Cold War*. New York – London, I. B. Tauris.
- POMPIDOU, Georges (1991): *Entretiens et Discours*. Vol. II. Párizs, Plon.
- REY, Marie-Pierre (1995): Georges Pompidou, a Szovjetunió és Európa. In *Georges Pompidou et l'Europe*. Brüsszel, Editions Complexe.
- SELVAGE, Douglas (2008): A Varsói Szerződés és az európai biztonsági értekezlet, 1964–1969. Szuverenitás, hegemonia és a német kérdés. In WENGER, Andreas – MASTNY, Vojtech – NUENLIST, Christian eds.: *Origins of the European Security System: The Helsinki process revisited 1965–1975*. London, Routledge. 85–106.
- Szóbeli közlés: Jacques Andréani és a szerző beszélgetése, Párizs, 2009. január 20.
- Szóbeli közlés: Daniel Möckli és a szerző beszélgetése, 2009. január 20.
- VAÏSSE, Maurice (1993): Egy fecske nem csinál nyarat. Franciaország és a kubai rakétaválság. In VAÏSSE, Maurice ed.: *L'Europe et la crise de Cuba*. Párizs, Armand Colin. 89–107.